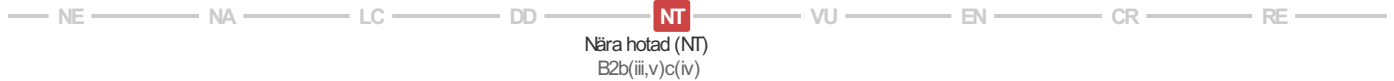

Klubbprötad bastardsvärmare

Klass: Insecta (egentliga insekter), **Ordning:** Lepidoptera (fjärilar), **Familj:** Zygaenidae (bastardsvärmare), **Släkte:** *Zygaena*, **Art:** *Zygaena minos* - klubbprötad bastardsvärmare (Denis & Schiffermüller, 1775)
Synonymer: *Sphinx minos* Denis & Schiffermüller, 1775, *Zygaena pimpinellae* Guhn, 1931

Kännetecken

En av de två svenska bastardsvärmarearter som har utdragna framvingefläckar. De svagt genomskinliga framvingarna har gråsvart grundfärg, oftast med ett blå- eller ibland grönaktigt skimmer och ofta med helt sammanflytande röda fläckar som bildar ett brett längsband. Bakvingarna har samma röda färg med ett smalt mörkt ytterkantsband. Vingspann 28–39 mm. Antenner är hos båda könen klubbformade. Antennernas form är ett bra fältkännetecken som skiljer arten från den mera slankt byggda släktingen smalsprötad bastardsvärmare *Zygaena osterodensis* som har otydligt avsatta, smala antennklubbor. De sammanflytande yttre framvingefläckarna hos klubbprötad bastardsvärmare bildar i ytterkanten en fläck som liknar en benknota eller är y-formad, medan motsvarande fläck hos smalsprötad bastardsvärmare är jämnt avrundad och timglasformad. En annan förväxlingsart är timjanbastardsvärmare *Z. purpuralis* som närmast förekommer i Danmark. Sammanblandning mellan dessa båda närstående arter kan ske även av specialister. Helt säkra artskiljande karaktärer finns endast i genitalierna hos fjärilarna. Däremot finns tydliga skillnader i larvernas utseende och värdväxtval. Larven av klubbprötad bastardsvärmare är vitaktig med två rader av svarta prickar utmed sidoryggen och lever på bockrot *Pimpinella saxifraga*. Larven av timjanbastardsvärmare har samma prickrader men är gul och lever enbart på baktimjan *Thymus serpyllum* och stortimjan *T. pulegioides*.

Utbredning och status

Arten är över hela Nordeuropa utpräglad lokal. I Sverige är den påträffad inom två förekomstområden som troligen varit isolerade från varandra en längre tid. Det sydliga i östra Skåne från Ystad till Sölvesborg i kustnära områden och det nordligare och större i östra Småland från Nybro till Västervik samt på Öland där arten numer har sin svenska huvudförekomst. Några gamla isolerade fynd finns också, dels ett från de inre delarna av Skåne, Silvåkra från mitten av 1800-talet, dels ett från Blekinge utan närmare uppgifter och dels ett från inre Småland i Sävsjö, N. Sandsjö från början av 1900-talet. Arten var redan 1885 känd från Skåne och Småland varför allt talar för att arten är en äldre medlem av den svenska faunan. Utbredningsområdet har minskat påtagligt under de senaste 30 åren, särskilt i Småland där den försvunnit från åtskilliga nordligare lokaler. Men även förekomsterna i Skåne har minskat och den påträffas numera i stort sett enbart i de nordöstliga kustnära delarna av Skåne. I Danmark är arten bara påträffad på Själland. Även där har arten försvunnit från flera äldre lokaler och förekommer numera endast på några lokaler vid nordkusten samt vid Issefjorden och Tibirke Bakker. Arten är inte känd från Norge och från Finland har den helt nyligen konstaterats i ett exemplar från Turku i Varsinais-Suomi år 1981. Härkomsten av detta fynd är oklar. I Estland finns arten bara på Ösel/Saarenmaa förutom ett äldre fynd från landets sydöstligaste delar. I Lettland har den bara påträffats på tre lokaler i landets östligaste och sydligaste delar. I Litauen förekommer arten lokalt men någorlunda spritt över hela landet. Utbredningsområdet omfattar Västeuropa från centrala Frankrike, genom de centrala delarna av Kontinentaleuropa, men saknas i England, Holland och i hela nordvästra Tyskland. I Polen är utbredningen tydligt uppdelad i ett område i de Östersjönära provinserna och ett område i landets sydöstra delar som sammanhänger med utbredningen söderut. Från Medelhavsområdet sträcker sig utbredningen via Balkan, Turkiet, Ukraina, Vitryssland och Ryssland till Transkaukasien och norra Iran.

Ekologi

Arten förekommer främst på torra solexponerade, gärna kalkhaltiga sandmarker, ibland även i glesa soliga skogsmarker och buskmarker på sandjordar. Sådana lågproduktiva marker utnyttjades tidigare för extensivt bete av exempelvis får. Arten är utpräglat lokal och återfinns enbart i nektarrika miljöer. Flygtiden infaller under normala år i Sverige från slutet av juni till mitten av juli och ibland till slutet av månaden, i Danmark från omkring 10 juni till mitten av juli. Fjärilarna flyger i en rak och ganska långsam, svirrande flykt eller påträffas sittande i blommor eller på grässtrån. Mot slutet av dagen kan man se hur flera individer ansamlas på någon blomma för att övernatta tillsammans i grupp. Honan lägger de ovala gulvita äggen i hopar med 20–50 ägg på undersidan av värdväxtens blad. Äggen kläcks efter ca 8–10 dagar och larverna är i Norden monofaga på bockrot *Pimpinella saxifraga*. De lever av bladen från slutet av juli eller början av augusti och efter övervintringen fram till försommaren. I början eller mitten av april kan de nyvaknade större larverna lätt påträffas på eller alldeles intill värdväxtens bladrossett. Det är inte närmare känt om larverna övervintrar flera gånger i Sverige men fleråriga övervintringar förefaller troligt i artens nordligaste utbredningsområden. Larverna påträffas enbart på varma torra habitat med låg och gles vegetation och med mycket solinstrålning. Förpuppningen sker i en ljusgrå eller gulbrun, sidenglänsande, båtformad kokong som fästs nära marken på en sten eller på ett strå. Fjärilen kläcker efter ca tre veckor.

Hot

Igenväxning och skogsplantering av mindre ängs- och brynnära marker orsakar en omfattande fragmentering och isolering av kvarvarande habitat och utgör stora hot mot arten. Sådana hot är mycket påtagliga eftersom arten förekommer på torra ofta sandiga habitat som inte hävdats sedan mycket lång tid tillbaka och bara utgör små restelement i landskapet. Även bebyggelse och annan markexploatering utgör reella hot på sina håll. Det omfattande atmosfäriska kvävenedfallet under 1900-talets andra hälft har inneburit en förödande gödslingseffekt på torrängsmarker i södra Sverige. Detta tillsammans med att den lågintensiva beteshävden upphört har sannolikt lett till en försämring av kvaliteten på artens habitat.

Åtgärder

Artens kvarvarande lokaler i Småland och i Skåne måste hållas öppna genom viss avverkning av trädskikt och buskar och där miljöerna fortfarande är tillräckligt öppna genom sen slåtter eller med lågt betestryck på ett sådant sätt att en mer varierad och rik blomflora gynnas. Troligtvis bör slåtter eller lågintensivt bete utföras eller påbörjas först efter omkring 20 juli normala år. Det är av stor vikt att varje kvarvarande livskraftig population ges förutsättningar att kunna fortleva. På torrare sandmarker med förekomster, främst i Skåne, kan hävden på medellång sikt möjligen inskränkas till röjning av inträngande tall och i förekommande fall annan buskvegetation. Blomrikare bryn hävdas lämpligen genom buskröjning. Gödsling eller igenplantering av habitatet får inte ske. Vägkanter fungerar troligen som spridningskorridorer varför blomrika vägkanter i trakter med bättre förekomster bör slåttas efter värdväxtens frösättning. Med tanke på artens tillbakagång på flera håll i hela Nordeuropa erfordras för att säkra artens överlevnad på längre sikt troligen system på landskapsnivå med tillräckliga spridningskorridorer och lämpliga habitat. Närmare kunskap om artens spridningsförmåga och spridningsförutsättningar i synnerhet på fastlandet är klart önskvärda.

Övrigt

Nikolaj Savenkov och Ivars Sulcs har bidragit med värdefulla upplysningar om artens förekomster i Lettland.

Naturvård

Konventioner: Typisk art i 6230 Stagg-gräsmarker (Boreal region (BOR) och Kontinental region (CON)), Typisk art i 6270 Silikatgräsmarker (Boreal region (BOR) och Kontinental region (CON)), Typisk art i 6510 Slätterängar i låglandet (Boreal region (BOR) och Kontinental region (CON)), Typisk art i 6530 Lövängar (Boreal region (BOR) och Kontinental region (CON)), Typisk art i 9070 Trädklädd betesmark (Boreal region (BOR) och Kontinental region (CON))

Litteratur

- Bjerg, M. 1998. *Zygaena minos* & *Z. purpuralis*. København, Lepidopterologisk Forening. www.lepidoptera.dk.
- Buszko, J. & Nowacki, J. 2000. The Lepidoptera of Poland. A Distributional Checklist. Polish Entomological Monographs 1. Poznan & Torun (Polskie Towarzystwo Entomologiczne).
- Ebert, G. (Ed.), Ebert, G., Esche, T., Herrmann, R., Hofmann, A., Lussi, H.G., Nikusch, I., Speidel, W., Steiner, A. & Thiele, J. 1994. Die Schmetterlinge Baden-Württembergs. Band 3: Nachtfalter I. [Hepialidae, Cossidae, Zygaenidae, Limacodidae, Psychidae, Thyrididae]. Stuttgart (Eugen Ulmer GmbH & Co).
- Forster, W. & Wohlfahrt, T.A. 1960. Die Schmetterlinge Mitteleuropas. Vol. 3, Spinner & Schwärmer (Bombyces und Sphinges). 2. Aufl. Stuttgart (Francksche Verlagshandlung).
- Gaedike, R. & Heinicke, W. (Ed.). 1999. Verzeichnis der Schmetterlinge Deutschlands (Entomofauna Germanica 3). Ent. Nachr. Ber. (Dresden) Beiheft 5: 1-216.
- Gerstberger, M. & Mey, W. (Eds.). 1993. Fauna in Berlin und Brandenburg (Schmetterlinge & Köcherfliegen). Berlin (Förderkreis der naturwissenschaftlichen Museen Berlins e. V.).
- Gullander, B. 1963. Nordens svärmare och spinnare. Stockholm (Norstedts).
- Hoffmeyer, S. 1960. De danske sværmere og spindere. Ed. 2 [reprint 1974]. Aarhus (Aarhus Stiftsbogstrykkerie A/S).
- Ivinskis, P. 1993. Check-List of Lithuanian Lepidoptera (Lietuvos Drugiu Sarasas). Vilnius, Ekologijos Institutas.
- Keil, T. 1993. Beiträge zur Insektenfauna Ostdeutschlands: Lepidoptera Zygaenidae. Ent. Nachr. Ber. 37: 145-198.
- Kaaber, S. 1982. De danske sværmere og spindere, geografisk udbredelse og fluktuationer 1850-1980. Danmarks Dyreliv, bd. 3. Klampenborg (Scandinavian Science Press Ltd.).
- Lampa, S. 1885. Förteckning öfver Skandinavien och Finlands Macrolepidoptera. Ent. Tidskr. 6: 1-137.
- Luig, J. & Kesküla, T. 1995. Catalogus Lepidopterorum Estoniae. Tartu (Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda). [In Estonian and English]
- Mutanen, M., Kullberg, J., Nupponen, K., Kaitila, J., Junnilainen, J., Wikström & Mutanen, T. 2001. Noteworthy records of Finnish Microlepidoptera (Micropterygidae - Pyralidae) in 1997-1998. Baptria 26(3): 99-120.
- Naumann, C.M., Feist, R., Richter, G. & Weber, U. 1984. Verbreitungsatlas der Gattung *Zygaena* Fabricius, 1775 (Lepidoptera, Zygaenidae). Theses Zoologicae 5: 1-97.
- Naumann, C.M., Tarmann, G.M. & Tremewan, W.G. 1999. The Western Palearctic Zygaenidae (Lepidoptera). Stenstrup (Apollo Books).
- Nordström, F., Opheim, M. & Sotavalta, O. 1961. De fennoskandiska svärmarnas och spinnarnas utbredning (Sphinges, Bombyciforma, etc). Lund (CWK Gleerup).
- Nordström, F. & Wahlgren, E. 1941. Svenska Fjärilar, Systematisk Bearbetning av Sveriges Storfjärilar. Stockholm (Nordisk Familjeboks Förlags A.-B.).
- Pro Natura - Schweizerischer Bund für Naturschutz (Hrsg.). 1997. Schmetterlinge und ihre Lebensräume. Arten, Gefährdung, Schutz. Schweiz und angrenzende Gebiete. Band 2. [Hesperiidae, Psychidae, Heterogynidae, Zygaenidae, Syntomidae, Limacodidae, Drepanidae, Thyatiridae, Sphingidae]. Egg (Pro Natura- Schweizerischer Bund für Naturschutz).
- Savenkov, N., Šulcs, I., Kerppola, S. & Huldén, L. 1996. Checklist of Latvian Lepidoptera - Latvijas Taurinu Katalogs. Baptria 21(3a): 1-71.
- Somerma, P. 1997. Suomen uhanalaiset perhoset. Ympärisöopas 22, Luonto ja Luonnonvarat. Suomen Perhostutkijain Seura ry. Tampere.
- Viidalepp, J. 1995. Eesti Suurliblikate Nimestik. [Catalogus Macrolepidopterorum Estoniae]. Tallinn-Tartu (Teaduste Akadeemia Kirjastus). [In Estonian with English summary].
- Väisänen, R. & Somerma, P. 1993. Suomen punatäpläperhoset. [Zygaenidae of Finland]. Baptria 18(2b): 1-48.
- Weidemann, H. J. & Köhler, J. 1996. Nachtfalter, Spinner und Schwärmer. Augsburg (Naturbuch-Verlag GmbH).
- Zub, P. 1996. Die Widderchen Hessens, Ökologie, Faunistik und Bestandentwicklung (Insecta: Lepidoptera: Zygaenidae). Mitt. Int. ent. Ver. Frankf.a.M. Suppl. 4: 1-120.

Författare

Nils Hydén 2002. Rev. Claes Eliasson 2006, Nils Hydén 2008. © ArtDatabanken, SLU 2008.